

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԸ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻՆ ՄԷՋ

Հետաքրքրական կը համարենք ազգայնոց և այսուհետեւ մի առ մի պիտի ներկայացնենք այն յօդուածները որ կ'երեւին եւրոպական մամուլին մէջ հայ գեղարուեստի մասին:

Gazette de Lausanne et Journal suisse (N°. 137, 12 Juin 1907) կը գրէ հետեւեալը. « Հայ բանաստեղծութիւնն և երաժշտութիւնը » վերնագրով.

« Ոչ երբեք չափազանցութիւն ըրած կ'ըլլամ, ըսելով որ ձեր հայրենիքը բազմաթիւ բարեկամներ կը համրէ հոս, կ'ըսէր Լօւսի Պ. Վարդը ուրբաթ երեկոյ, Պ. Զօպանեանի և կոմիտաս Վ.ի՝ անոնց դէպ ի Համալսարանի դահլիճը առաջնորդելով: Մենք երբեք չենք մոռնար ձեր Գրիգոր Լուսաւորչի հոյակապ գործը, չենք մոռնար ձեր պատմութեան ողբերգական չփերը, և զարհուրելի դառնութեանց ատեն զորս դուք կրեցիք, մեր երկրէն խորին և կենդանի համակրութեան հոսանքներ մեկնեցան դէպ ի ձեր հայրենիք »:

Բազմաթիւ էին հանդիսականները: Արմենիա ընկերութեան ուսանողները, մանիշակագոյն թաւշեայ գլխարկներն ի ձեռին՝ աշխարհիս ամենէն շնորհալի կերպերով իրենց երեկոյթի պատիւները կ'ընէին առաջնորդելով ամէն մի հանդիսական Ռիւս միւնի շէնքի մուտքէն Դասլիճի մուտքը: Այսպէս սրահին մէջ կազմուեցաւ զուարթ ընկերութեան մ'ոգին՝ որ իշխելէ չզաղրեցաւ: Բայց այս կերպ համակրական հետաքրքրութիւնը կամ հետաքրքրական համակրութիւնը որով հասարակութիւնը ոգեւորուած էր՝ չուշացաւ անանկու գեղարուեստական համակրութեամբ և նոյն իսկ զմայլմունքով մը որ ի վերջոյ խանդավառութեան փոխուեցաւ:

Պ. Զօպանեան առաջադրած էր ցուցնել

թէ իր հայրենիքը, զոր այնքան մեծամեծ աղէտներ արժանի կ'ընէին համակրութեան՝ քաղաքակրթութեան տարր մ'ալ էր: Հասաւ և նոյն իսկ անցաւ ալ իր նպատակէն: Գոմարութիւն չզգաց յիշատի ցուցընելու թէ Հայերը կը մշակէին իրենց պարտէզը: Բայց անոնցմէ ոմանք որ այդ բանը արդէն ըսած են, այս օր ալ պիտի գային կրկնելու թէ այս պարտէզը Դրախտն ինքնին է, որուն վրայ ես ոչ մէկ պատճառ ունիմ տարակուսելու: Երաժշտութեան տեսակէտով, յամենայն դէպս, ուրբաթ երեկոյեան երեկոյթը յայտնութիւն մը և կախարդանք մ'եղաւ: Հայ երաժշտութիւնը լոկ երաժշտութեան տարր մը չէ, նա գեղեցիկ է՝ բեղնաւոր Գերմանիոյ և հպարտ Ֆրանսայի երաժշտութեան վերայ ստորոյ ձգելու չափ, նա կրնայ մեզ տեսակ մը զաղափարական և առաջնորդ դառնալ:

« Հայ բանաստեղծութիւնը և երաժշտութիւնը, կ'ըսէ Պ. Արշակ Զօպանեան, ծնած են հին Արեւելքի լոյսով արբեցած երկնքին տակ: Անոնք ամէնէն ալ թաթախուած են հեշտալի երազանքներով, երկար և քաղցր մեղամաղձութեամբ, անոյշ նուազումներով՝ զորս կը ներշնչեն այն տեղի զմայլելի լուսնկաները, հրաշալի արշալոյսները, և մեծդի մայրամուտները և աստղերով այրող անհուն գիշերները: Վերջապէս երաժշտութիւնը օտարերկրեայ (exotique) է մասնաւորապէս իր հաստատուն և զրեթէ բացարձակ փափաքով՝ ծայրագոյն անուշութեան հասնելու »:

Բայց մի և նոյն ժամանակ, հայ ա-

րուեստին մէջ համեմատաբար աւելի չափաւորութիւն և յատկութիւն կայ քան արեւելեան ժողովրդոց շատերուն քով : Անհատական կորովի վրայ հիմնուած հաւատքը, յոյսը, ճակատագրականութեան արհամարհանքը, զոր նա կ'արտայայտէ անդադար, յայտնապէս կը զանազանեն զանիկայ միւս Արեւելցիներու արուեստէն : Ինչ որ ուրեմն թոյլ կու տայ մեզ հասկնալ և սիրել հայ արուեստը՝ է անոր կրկին ընադրոջմը, թէ արեւելեան և թէ՛ արեւմտեան : Հայ բանաստեղծութիւնը կազմուած է միանգամայն ժողովրդական բանաստեղծութենէ, աշուղներու բանաստեղծութենէ և դասական բանաստեղծութենէ : Ոչինչ կամ զրեթէ ոչինչ կը մնայ հեթանոսական դարերու գործերէն : Բայց ԺԳ դարէն ի վեր քերթուածները կը բազմանան : Ժողովրդական բանաստեղծութիւնը ընդհանրապէս յանկարծաբանութիւնք են անձերու՝ պատկանող նոյն իսկ այն ժողովրդեան, որուն կեանքը կը պատկերացնեն : Կարգացէք սա Ակնեցի մօր մը օրօրը :

Կ'երգմ' ճեզ օրօր, որ զու լսելով
Պառկիս ցնանա անուշիկ ցնով .
Քնացիր, պալաւ, և մեծցիր .
Մեծցիր և եղիր մեծ մարդ մը .
Տարածով և ամբողջ գիւղ մ'եղիր .
Եղէր մեծ անասու մը .
Միւլ՝ արմատներդ հողին մէջ
Եւ թող սփռն ծառերդ ալէն տեղ իրենց ճիւղերուն սառեպը :

Աշուղներու բանաստեղծութիւնը նման է ժողովրդական բանաստեղծութեան, պատկերներու մեծազոյն ճոխութեամբ և ներբութեամբ : Քալով դասական բանաստեղծութեան, նա ունի իրը հեղինակ, կրօնաւորներ և գիտնականներ, բայց ժողովրդեան զգացումը մեծ յաջողութեամբ կը ցոլայ հոն : Այս բանաստեղծութեանց մեծամասնութիւնը այնպիսի չընադագրուող պարզութեամբ մը յօրինուած են, որ մեր մէջ միայն Մ. Ֆ. Ռամիւզիները կրնան մեզ անոր զազափար մը տալ : Բայց ամէն բանէ աւելի անոնք բնութենէ թափանցուած են, որ անոնց ծնունդը տեսած

է : Բնութեան զգացումը կայ թէ բանաստեղծութեան մէջ և թէ երաժշտութեան որ յաճախ կ'ընկերէ անոնց : Որովհետեւ ժողովրդական բանաստեղծութիւնը՝ ինչպէս նաեւ աշուղներունը գրեթէ ամէնն ալ երգուած են : Կոմիտաս վ. որ ընտանած է Հայաստանի իր եկեղեցական ճշմարիտ երաժշտութիւնը, ձայնագրած է նաեւ բազմաթիւ ժողովրդական երգեր և ճիշդ այս պատճառաւ եկած է իր ձայնով և արուեստի գործակցութեամբ օժանդակել Պ. Չօպանեանի :

Պ. Չօպանեանի բանաստեղծութիւնը աւարտեցաւ ուրեմն քանի մը երաժշտական և բանաստեղծական գործերու ունկնդրութեամբ : Այն ատեն միայն կրցայ հասուրլալ հայ արուեստի իրական բարձրութեան : Այս տեսակ գործերու ըլլայ գրական, ըլլայ երաժշտական, ընթերցումը չէ կարող պէտք եղած զազափարը տալ : Պէտք է լսել զանոնք Կոմիտաս վ. պէս արուեստագէտ անձի մը բերնէն, որ զանոնք կ'երգէ հայերէն, ընկերակցութեամբ դաշնամուրի, թէ՛ մեր ներդաշնակման վարժութիւնը գոհացնելու համար և թէ՛ յիշեցնելու համար Հայաստանի մէջ անոնց ընկերող գործիքներու ձայնը : Ինչպիսի դաս մ'է մեր երաժիշտներուն համար, գործը այս արուեստագէտին՝ զոր կրնանք անանոն կոչել որովհետեւ աւելի իր երկրին արուեստին համար աշխատած է քան թէ իրենին՝ և քանի որ ամբողջ ցեղ մը ինքզինք կը բացառէ իր ձայնով :

Բայց մանաւանդ ինչպիսի դաս գեղեցկութեան : Իր նուագած երգերը չեն կառավարուիր այն գեղեցկագիտութեամբ զոր կրնանք արտաքին կոչել, այսինքն ներքին չումէն տարբերող կանոններով, ինչպէս են օրէնք ներդաշնակման կամ օրէնք չափակցութեան . — զգացման միութիւնն է իրենց միութիւնը, և ինչպիսի ազատութիւն չափերու, ինչպիսի անփութութիւն՝ ձայնի՝ բարձրութեան և լայնութեան առտիճանը պահելու (tonalité et carrure), ժողովրդական երգերը ամէնն ալ լի են այն աճող կամ նուագող անջրպետներով զորս

արեւմուտքի արուեստագէտները « չերգը-
ցուելիք » կ'անուանեն՝ երբ Տեպիստիյ կը
գործածէ զանոնք : Բայց անցեալ երեկոյ
ոչ ոք հասարակութիւնը կը զգուշացնէր
ինքն իրմէ. բնաւ չէր սպասեր հայկական
այս երաժշտութիւնէն, ինչ որ կը յամարի
պահանջել երոպական երաժշտութիւնէն .
թոյլ տուաւ ինքզինք անոր տպաւորութեան
տակ և առաջին վարձատրութիւնը ինքը
գտաւ :

Ուրախութիւնը որով այս մեղեդիներու
քմահաճոյ թելին կը հետեւէր, ինքնաբե-
րական խանդավառութիւնը որով կը ծա-
փահարէր զանոնք՝ հաճելի տեսարան մը
կը յօրինէր : Պէտք է ըսել թէ անոնցմէ
իւրաքանչիւրը ունէր իր յատուկ գեղեց-
կութիւնը, որուն վրայ դժբաղդարար ծա-
մանակս չի ներեր երկար խօսելու : Այս
ալ նմանապէս հայ արուեստի բնորոշ նկա-
րագիրներէն մին է որ իր զանազանու-
թիւնը կը հաւասարի իր գեղեցկութեան :

Ահա թէ ինչպիսի՜ երգերով Հայերը ի-
րենց կեանքը և լեռները կը լեցնեն : Ահա
թէ ինչն յօրինած են Բնութիւնէն ուր
գրած է զիրենք Աստուած :

Իսկ մենք ... Ի՞նչ ըրած ենք մերինէն » :

(Է. Ս.)

Journal de Genève, (12 Juin N^o.
159) կը գրէ հետեւեալը .

« Չափազանց ուշ չէ ի Ժընէվ եղած ե-
րեկոյթին վրայ խօսելու, որ կազմակեր-
պուած էր հայ ուսանողական ընկերու-
թիւնէն, յօգուտ Հայաստանի մէջ սովի զոհ
զացողներուն :

Խմբերգը տեղի ունեցաւ Քոնսէրվա-
թուադի մէջ, նախագահութեամբ Մ. Լէո-
րոյտ Ծափրի, որուն անձնանուիրութիւնը
և հոգը ի վաղուց նուիրուած են հայկա-
կան խնդիրներուն, և կառավարութեամբ
Կոմիտաս Վ.ի, որ զլիսաւոր երաժիշտն
է Էջմիածնայ մայր եկեղեցւոյն :

Հետաքրքրական անձ մ'է Կոմիտաս
Վ. զիտուն երաժիշտ մը՝ որ իրեն
ճամբորդութեանց ատեն հաւաքած է ժո-

ղովորական և եկեղեցական երգերը, դուրս
ձգելով անոնցմէ ինչ որ օտար ծագում
ունի, և այսպէս վաւերական ազգային
երաժշտութեան ատաղձը կազմելով — « Ե-
կեղեցական երգեր և ժողովրդական երգեր »,
միշտ հին եղանակները պահելով :

Տէր Կոմիտաս ներդաշնակած է մեծ ա-
րուեստով ժողովրդական և եկեղեցական
երգերը որոնցմէ ոմանք Ժ դարէն եկած
են : Նիստը սկսաւ Պ. Արշակ Չօպանեանի
գրուցատրութեամբ մը, ուր նա յաջող
կերպով ճառելով հայկական երաժշտու-
թեան և քանաստեղծութեան վրայ, ցոյց
տուաւ առաջնոյն մէջ եղանակներու քաղ-
ցրութեան և անուշութեան բնաղբորմը, դի-
տել տալով որ հայկական արուեստը ազատ
է արեւելեան այլ ժողովուրդներու սիրած
ճակատագրականութիւնէն և թէ ազնուա-
կան ու խրոխտ նկարագիր մ'ունին իրեն
ներշնչումները, ուր զրեթէ միշտ յոյսի
նօթ մը կայ :

Կոմիտաս Վ. այս հանդէսին համար
խառն խմբերգ մը ձեւացուցած էր յիսուն
հօդիներէ բաղկացեալ, ուր չէին պակսիր
գեղեցիկ ձայներ, մասնաւորապէս Թաւերը
(basses), և որ սքանչելի կերպով նուա-
գեց :

Գեղեցիկ ձայնով օժտուած վեներաբամբ
մը (ténor) Պ. Ա. Շահ-Մուրատեան և Մ.
Կ. Բամբ (baryton), մեր քաղաքին ամենէն
ըաջ երգիչներէն, Տիկին Թաղէսեանի և
Տիկին Քուքայիսեանի օգնութեամբ երգե-
ցին մենբրգները շատ հրաշալի կերպով :

Նախ լսեցինք շարք մը եկեղեցական
երգեր, որ եթէ ի սկզբան — ըսելու տեղն
է, — հասարակութեան միտքը շփոթ-
ցուցին իրենց արեւելեան կերպերովը, ո-
րոնց նա չէ վարժուած, քայց նա շուտով
ճանչցաւ գեղեցկութիւնները և արտայայ-
տութեան ուժը որ կայ այդ պատկանելի
օրհներգներուն մէջ :

Երգուեցաւ ի միջի այլոց « Կայր առ
խայրե » մը Գ. Նարեկացւոյն ընծայուած
(Ժ դար) . լի է Կոյսին ողբերով, այն-
պիսի զգայուն իրապաշտութեամբ և սրբ-
տառուչ ցաւով սողորուած որ զամէնքը

մեծ յուզման մէջ ձգեց. այս էջը՝ հիանալիք մը կրօնական զգացման՝ արտասանուեցաւ Կոմիտաս վ.էն որ ստիպուեցաւ զայն նորէն սկսիլ:

Շատ հետաքրքրական բաներ կան — ի վերջոյ նաեւ քիչ մը միակերպութիւն կըրկնութեանց պատճառաւ — այդ նկարչական ժողովրդական երգերուն մէջ, հաւաքուած Օշականի, Բարիի, Իզաիրի մէջ, և այլն. Անճրեշը կը բափէ խոփափոյուն ջրերը. Այս գիշեր յոյս տեսայ, և այլն:

Թիշատակելի են Շիրակ գաւառի մէկ հովուերգը Հապերպան, Թարմութեամբ լի էջ մը՝ շատ լաւ երգուած Տիկին թաղէտեսան է Պ. Բ. Շահ—Մուրատեանէն, Առակը, և Հով արեք, սարեր ղան, զոր Պ. Կ. մեկնեց կատարեալ արհեստով մը:

Պիտի չմոռնանք յիշել Հայրական երեք պարի եղանակներու նուագածութիւնը զոր ըրաւ Տիկին Շերիմեան Շարիքի, որ զգացունել տուաւ իր սովորական աշխոյժով առնոց հետաքրքրական չափակցութիւնները և առանձին համը:

Domenico Ciampoli — Հոռմայ արքունական մատենադարանի գրապետ՝ իտալերէն գեղեցիկ Թարգմանութիւն մը կ'ընծայէ Զօպանեանի « Հիւանդանոց » քերթուածին (հրատարակուած La vita letteraria Թերթին մէջ 22 Marzo 1907), Իսկ Momento լրագիրը (Թիւ 44, 13 փետր. 1907) հետեւեալը կը գրէ հայ բանաստեղծութեան մասին.

« Կան ժողովուրդներ՝ որ կարեւոր դեր մ'ունեցած են քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ. կ'ապրին ժպտուն և բեղնաւոր հայրենիքի մը ծոց՝ որ կը նպաստէ խաղաղ և յարաճոճ զարգացման. առատօրէն կ'արտադրեն ազնուական հանճարներ և խորիտ ոյժեր՝ կարող ազատ կարգեր ձեռք բերելու. և սակայն, հին մեծութենէն ինկած, հակառակ դիւցազնական ճիգերու — որով կը ջնանք վերականգնիլ — վիճակուած կը թուին բազդէն ցաւերու:

Այս ժողովուրդներէն մէկն ալ է Հայը, որ Եւրոպայի կարապետը եղաւ ճարտարարուեստներու և երկրագործութեան մէջ. նա հռչակաւոր եղաւ իր պատերազմներով, ինքզինքը բացատրեց ճարտարապետական յանդուգն և երեւակայոտ արուեստով մը, կը պարծի մատենագրութեամբ մը՝ որ միշտ տեղէ մը ունեցած է դէպ ի արեւմուտքի կրթութիւնը՝ մտածումի ազատ ձեւեր փնտռելուն մէջ, մինչդեռ միւս կողմէն կը պատերազմէր թշնամիներուն դէմ Եւրոպական քաղաքակրթութեան՝ որուն առաջնալն եղաւ Ասիոյ մէջ: Յաւազին պայմաններու տակ ապրելով՝ ջնանք միշտ ազգային զգացման սուրբ կրակն ունենալ:

Ժողովուրդին մէջ այս կարկը պահել զործն եղաւ և է ժողովրդական բանաստեղծներու, յաճուն հագնեցողներու, աշուղներու՝ որոնք տեղէ տեղ կ'երթան սուրբ, սիրային և հայրենասիրական երգեր երգելով: Trouvèreներու բանաստեղծութիւնը չէ սա որ կ'ուրախացնէր միշտ նազարեան դղեակները և հասարակաց տօները և որ զխաւարապէս դիւցազներգական նիւթերէ իր ներշնչման ոյժը կ'առնէր: Բանաստեղծութիւն մ'է՝ որ կ'երգէ սէրը, բնութեան գեղեցկութեանց պաշտամունքը, կը խարազանէ ապականեալ բարքերը. բարոյական խորհուրդներ կու տայ, կը հեղու կրօնական զգացման լիութիւնը: Նոր փայլ մը կու տայ ուխտագնացութեանց, մեղեալական հսկումներու, հարսանիքներու, գիւղի տեսիլ կամ գիւղապետին ըով տեղի ունեցած գիշերային հաւաքումներու. ժողովրդական կեանքին կը խառնուի և խորապէս կը թափանցէ անոր մէջ: Այս յաճեցողներէն ոմանք, աշուղները, որոնք ծննդեամբ հայ են, միայն կրօնական տաղեր կ'երգեն և ժողովուրդը որ մեծ յարգանք ունի անոնց՝ սուրբ անձինք կը համարի զանոնք: Կ'երգեն ոմանք սազի ընկերակցութեամբ, տեսակ մը նախնական ջութակ, որուն զործածութեան մէջ տարօրինակ յաշոգութիւն ունին:

Թափառիկ կեանքին նուիրուած և ընդ-

հանրապէս ամուրի են . բայց իրենցմէ մէկուն՝ Ճիւանիի տաղերէն աւելի լաւ կը հասկցուի հայ յաճերգուին նկարագրերը :

« Աշուղը պզտիկ թոչուն մըն է առանց թելի, այսօր հոս, վաղը հոն . անիւ մըն է որ կը դառնայ, այսօր հոս վաղը հոն ... Ճիւանի ոչ մէկ տեղ կանգ չ'առնէր, կը թռչտի մեղուի մը նման, ցմահ այսպէս պիտի ապրի . այսօր հոս, վաղը հոն » :

Այս յանկարծաբաններուն գործերուն մեծ մասը կորսուած է . միայն կը մնան գործերը այն գրագէտ երգիչներուն՝ որոնք երգը կը գրեն կամ արտասանած ըլլալէ առաջ, կամ վերջը :

Հայկական բանաստեղծութիւնները երկու տեսակի կը բաժնուին . անոնք որ շատ րազրուած են արուեստով աշուղ եղողներէ՝ և անոնք որ գրուած են գիտուն բանաստեղծներէ, արժանիքի տէր գրողներէ, յաճախ եկեղեցականներէ՝ աշուղներու լեզուով և ճաշակով : Այս վերջինները աւանդէն բազմաթիւներն են, որովհետեւ ժիւղարէն առաջ եղածները չհաւաքուեցան և չգրուեցան և անոնցմէ միայն սերունդէ սերունդ աւանդուած քանի մը կտորներ հասան մեզ : Գործածուած լեզուն ընդհանրապէս ռամիկ հայերէնն է, որ սոցոյժուրդէն կընար հասկցուի, այն ռամիկ հայերէնը՝ որ արդի հայ գրականութեան լեզուն դարձաւ : Դասական բարբառը եկեղեցական և պատմական գործերու վերապահուած էր :

Հայկական բանաստեղծութիւնը, ինչպէս կը դիտէ Ալշակ Զօպանեան, քանի մը նմանութիւններ ունի պարսկականին հետ, սակայն մակերեսուապէս միայն : Հայ աշուղներէն զրեթէ ամէնըը ճանչցած են տաճկական բանաստեղծութիւնը և անկից ձեւեր, պատկերներ և տաղաչափութիւն փոխ առած, սակայն ինքնատիպ մնալով իրենց յղացումներուն իսկութեանը մէջ : Երբեմն տաճկերէն և պարսկերէն գրեցին, բայց օսմանեան ցնարբերգութեան մէջ մտոցցին ազգային զգացումը և քրիստոնեայ հոգին, և գեղարուեստական տեսակէտով, աւելի տուին անոնց՝ քան առին :

Ալշակ Զօպանեան, հայ գրագէտ և բանաստեղծ՝ ստանձներ էր իր ազգայիններու բանաստեղծութիւնը արեւմուտքին մատչելի ընելու ազնիւ պաշտօնը :

Հրատարակեց 1903ին թարգմանութեանց հատոր մը վերնագրեալ « Chants populaires arméniens » ֆօլ Ատանի յառաջարանով մը (Քարիք, Օսկէսորֆ) . « Poèmes arméniens anciens et modernes »-ը Գաբրիէլ Մուրէլի նախաբանով մը և հիմա « Les Trouvères arméniens » (Մէրցիւր տը Ֆրանս, 1907) :

Եթէ կրօնական զգացումը կը տիրէ հայկական բանաստեղծութեան մէջ, դուրս չի թողուր սիրային զգացումը . մանաւանդ երբեմն երկուքն ալ կը հալին մի և նոյն ցնարբերգութեան մէջ՝ որուն վերջը զղջում մըն է և մտքին բարձրացումը առ Աստուած երկրային աէրերուն մէջ չափազանց հաճութիւն դրած ըլլալուն համար :

Այս հաւացածով մէջ եկեղեցական բանաստեղծութիւնը նշանաւոր ներկայացուցիչներ ունի : Յովհաննէս Պլուզը (1250-1326) հեղինակ բազմաթիւ սրբազան երգերու որ մաս կը կազմեն Շարականի այսինքն է Հայ եկեղեցւոյ երգարանին : Գրեգոր Աղթմաշեանի որմէն, ի մէջ այլոց, կայ աղօթք մը առ Ս . Կոյսն Մարիամ որուն վրայ գրած է նաեւ Ղունկիանոս, ԺԼ դարուն վերջը ապրած :

Կոստանդին Երզնկացի՝ որ ԺԳ դարուն կիսուն կը պատկանի, կը ցոլանայ այն լոյսը՝ որ աստուածային տեսիլքէ մը ճառագայթած՝ լուսաւորած է իր հոգին և զօրացուցած իր մէջ բանաստեղծութեան ձիրքը :

Սայաթ-Նովայի, Յովհաննէս Թլկուբանցիի, Երեմիա Քէմալբեկեանի, և նոյն ինքն Յովհաննէս Երզնկացիի սիրային երգերը արեւելեան բնադրուշըր կը կրեն : Սիրուած կնոջ վրայ գովեստները կը հիստուն գլխաւորապէս կնոջ ֆիզիքական ձիրքերը ի նկատի առնելով, բաղդատութիւններ ընելով ծաղիկներու, աստ-

ղերու, և բնութեան ներկայացուցած ա-
մենէն հրապուրիչ գեղեցկութեանց հետ :
Փ. Ատան կը դիտէ որ պաշտամունքի
փափաքը աւելի բնութեան կ'ուզողոյի քան
բարեկամունքին: Եւ քողորովին հակառակը
էր խորհիմ. այն եռանդը որով բռնկած
են այդ տողերը՝ շատ ուժգին է մեծահոգի
գաղղիացի գրողին հետ համաձայնիլ կա-
րենալու համար: Ինձ կը թուի որ բանա-
ստեղծը կը միացնէ արարչագործութեան
ամբողջ գեղեցկութիւնները՝ բաղդատու-
թենէն հետեւեցնելու համար սիրուած կնոջ
գերագանցութիւնն և ակնկալութեան անձ-
կութիւնը:

Նահապետ Քուչակ՝ որ ԺՉ դարու սկիզ-
բը ծաղկեցաւ, գիտէ այնուհանդերձ մտցնել
նոյն իսկ սիրային բանաստեղծութեան մէջ
նուրբ ու փափուկ սրամտութիւն մը:

« Եթէ կ'ուզես կեանքս, կ'երգէ ան, ո՛վ
հոգեակս, չիմ կարող մերժել, պիտի տամ
զայն. բայց կը վախնամ թէ աչքերս ու-
գես. ինչպէս կրնամ ապրիլ առանց քեզ
տեսնելու »:

Իւ ուրիշ տեղ մը.

« Այն օրը՝ յորում դուն աշխարհ եկար,
դուն կու լայիւր և ամէնքը ուրախ էին :
Այնպէս մաքուր եղիւ կեանքը ձգելու ա-
տեն որ կարենաս ժպտիլ մինչդեռ ամէնքը
պիտի լան »:

Այս բանաստեղծը՝ որ կարողացած է
կարճ քնարերգութիւններու մէջ յաւերժա-
ցնել հոգւոյ վիճակ մը, բովանդակել պզտիկ
բանաստեղծութեան մը մէջ բարոյագրութեան
թեան ամբողջ վարդապետութիւն մը, ա-
մենէն հիմնաւրին է միւս հայ բանաստեղծ-
ներուն մէջ իր կարուկութեանը, պարզու-
թեանը և ներդաշնակութեանը համար: Հե-
ղինակն է նաեւ առածային և այլաբա-
նակալ երգերու՝ որոնցմէ կը բղխին կեան-
քի խիստ կանոններ:

« Դիտէ այն կանթեղը՝ որ ջուր, իւղ
և կրակ կը պարունակէ. կանթեղը մտքի
նման է, ջուրը՝ կրթութեան, իւղը՝ գիտու-
թեան »:

Ստուգիւ յուզիչ են իր « պանդուխտի
երգեր »-ը՝ որոնց մէջ այնչափ խոր և կեն-

դանի կերպով. կը թրթռայ կարօտախտի
զգացումը, և այնչափ զոգորիկ և անմե-
ղուկ է ամուսնականը:

« Հարուստ մարդու մը աղքատ դառ-
նալէն տխուր բան էրկայ աշխարհի վրայ.
կը գաղթէ օտար երկիր, կ'ապրի առանց
հօր, առանց մօր և եղբօր. երբ կը տեսնէ
ուրիշներ՝ որ գերաւ կը սիրեն, դէմքը կը
ծածկէ և կը հեռանայ, Երբ կանաչ ծառ
կը չորնայ, ինչ կարելի է ըսել անոր՝
մխիթարելու համար »:

Եւ Թարգմանելով տրամութիւնն այն
հարսին որ ամուսնոյն մեկնիլը կը տեսնէ.

« Կը մեկնիմ, կը մեկնիմ, կ'ըսէր իմ
պզտիկ ամուսինս. չէի հաւատար. երբ
մնաս քարով ըսաւ՝ ես ոչնչացած էի. գինքը
յափշտակուած դիտեցի, երբ ոտքը ասպան-
դակին վրայ դրաւ. այն ամէն տեղերէն
որոնցմէ պիտի անցնիս թող ճամբաները
յաշուղ ըլլան քեզի համար. շարիղներուն
վրայ՝ զորս պիտի կոխես՝ թող վարդերն
և մրտենիք բողբոջին քու ոտքերուդ ներ-
քն »:

Փափուկ վայելչութեամբ լեցուն է խօ-
սակցութիւն մը վարդին և սոխակին միջեւ,
որուն մէջ վերջինը կը յարձակի և միւսը
ճարպիկօրէն ինքզինք կը պաշտպանէ. զայս
կը պարտինք Առաքել Բաղդեշեքիին որ ծնած
է ԺԳ դարու վերջին տարիներուն մէջ, ի
մէջ այլոց՝ հեղինակ « Յովսափու պատ-
մութիւնը » և « Պատմութիւն Եօթն իւ-
մաստնոց » գրքերուն:

Այս հատորին մէջ կը կարդանք Սար-
կաւազ Բերդակցիի « Խաղողին գովեստը », ուրիշ « Պանդուխտի երգեր » և « Ժողովու-
ման » յայտնի ունայնութեանց » վրայ
Մկրտիչ Նաղաշի, վերոյիշեալ Ճիւղեմիին՝
« Նախանձուրդ », « Ուրացողը », « Կարմիր
տարին » և « Ինչու պիտի լայի »: Այս
քնարերգութիւնները ըլլալով ժամանակա-
կիցի մը, ծնած ի Քարծակ 1846ին, մե-
ծաւ մասամբ արեւմտեան ճաշակով գը-
րուած են:

Զօպանեան այս նոր հրատարակութեամբ
պատկած է հայ բանաստեղծութեան շէնքը,
մատուցանելով նշանաւոր ծառայութիւն

մը իր հայրենիքին և ամէն երկրի ուսու-
նասէններուն: Բայց, ինքն ալ բանա-
ստեղծ, արժանի է այդպէս ճանչցուելու:

« Poèmes arméniens et modernes »

հաւաքածոյին մէջ, առ մտոցած է իր
բանաստեղծութիւններէն երկու հատ, մէկը
հայրենիքի սիրովը թրթուռն՝ ձօնուած Հա-
յաստանի, միւսը վերնագրուած « Հիւան-
դանոց »: Այս վերջոյին մէջ այդ տխուր
օթեանի մեռելական նկարագրութենէն
վերջ այսպէս կ'երգէ.

« Ora talvolta, una donna traversa l'ospedale,
più bella della bellezza, grande come una dea,
con gli occhi fulgenti di consolazione e le ochie-
me vivide di speranza, una donna strana e dolce,
recinta di bianchi veli. Essa sfiora i letti nel
suo lieve passaggio, sosta al capezzale degl'in-
fermi e versa sui loro dolori la pace de' suoi
puri veli e la dolcezza di oiel sereno de' suoi
occhi. Spande il suo sorriso sulle ferite aperte,
carezza co' suoi capelli le fronti ardenti, il suo
respiro rinfresca e imbalsama l'aria; e, china sui
rantoli, canta una ninna-nanna.

« La sua larga ninna-nanna sembra dire che
la Sventura è l'inizio e la fine di tutto, e gli
esseri, fratelli nell'universale infortunio, devono
amarsi e sostenersi scambievolmente e, per di-
menticare il dolore di vivere, devono inebbiarsi
d'un sogno più grande della vita.

« Tutto in lei contraddice l'aspra legge della
Casa; sembra ch'essa arrivi da un mondo molto
lontano e molto diverso; e forse essa è il Rimor-
so del Destino che percorre, desolato, questa or-
rida e assurda Casa ch'ei si pente d'aver costrut-
ta. Essa è la Visitatrice inafferrabile e miste-
riosa, l'infermeria angelica e materna; il cui
passaggio talvolta, getta qualche raggio nelle
tenebre dolorose del Grande ospedale; e nella
loro lingua povera i Dannati l'hanno chiamata:
Pieta' ».

Բայց կրթութեան և զարգացման ե-
ռանդը՝ որ արդ կ'երեւայ Հայաստանի մէջ,
Հայը կը պարտին մեծ մասամբ հայ եկե-
ղեցւոյ գլուխին Մկրտիչ Խրիմեանի, ե-
ռանդուն առաքեալ, հայրենասէր և քաջ
զորդ, և Վենետիկ միախփարեան հայրե-
րում՝ որոնք հրատարակեցին հայ դասա-
կան մատենագրութեան անտիպ գրուածոց
մեծ մասը, Թարգմանեցին արեւմուտքի
գրական գլուխ գործոցները և վերջապէս
իւրյա բերին արդի հայ գրականութիւնը:

Ինչպէս որ միջնադարեան վաճառորդն
մէջ պահուեցաւ հին գիտութիւնը և փո-
խանցուեցաւ ապագայ սերունդին, մինչդեռ

կը գոռար վայրենիներու հրոսը՝ որ պիտի
կործանէր ամէն ինչ, այն վաճառքն որ կը
կանգնի Վենետիկի Հայոց կղզւոյն մէջ, կը
ճառագայթէ նոր քաղաքակրթութեան լոյսը
հայ ժողովրդեան վրայ: (ՖԱԿԵՐՅԱՆ)

Յաջորդ ամսուն կը ներկայացնենք Mer-
cure musicalի դատաստանը հայ երա-
ժըշտութեան վրայ՝ Տիկ. Բարսեղեանի ի
Փարիզ տուած նուագահանդէսին առթիւ:

† Հ. ԱՐԱՆԱԳԻՆԷՍ Վ. ՂԱՓՏԱՆԵԱՆ

Քմարիկ մ'այն շիրմաքարին վրայ՝ որում մեր.
քի կը համգլչի: Մին էր այն ամենը՝ որ « Բազ-
մավէպ » ի մասիկին էջիոր զարգարեցմն՝ իրեց
մտքի մամուլակնորով ամոր զարուսմ հիւսելով.
Շուած էր Տրապիզոն 1836 փետր. 14-իմ. քա.
համայն ձեռնադրուած 1869 ապրիլ 24-իմ՝ Ս. Ղա-
զարու մէջ:

Գրական ասպարէզը մտաւ զրաքար ոտամա-
ւորմերով՝ որոնցմով ըմտիր լեզու մը՝ քնդմաւոր
միտք մը ցոյց տուաւ: Կ'երգէր իր հայրենիքն հա.

մար, ոչ համբաւի. իր ոտամաւորմերը « Բազ-
մավէպ » ի մէջ հրատարակուած գրեթէ ամամուն
(Հ. Ա. Ղ. ստորագրութեամբ) և ամմկատ ամ.
ցած՝ կը թուին հեռուէն անցնող մեղեդիներ, ո-
րոնց մուգադղը ամեամօթ կը մնայ:

Տեսուչ ընտրուեցաւ Միախփարեան Տպարանի.
1879-իմ անմեցաւ ղեկ ի իր հայրենիքը ուր մնաց
գրեթէ երեսուն տարի — մինչև իր մահը — իբրեւ
դասատու և ճեսչի օգնական՝ Միախփարեան Վար-
ժարանի մէջ:

Եզակամ երեսոյթ մ'էր իր ամպագոյց ու մե-
ծասէր կենցաղով. ըմտամեկամ զորովով, հյու-
թեամբ և աշխատամբով: Այս յատկութիւնները
էին իր ընկերները. անոնք տարրացած իր էու-
թեան հետ. կարելի է վկայ կամչել ամոնք՝ վեր-
ջիմ արեւմ իր կեանքիմ՝ մարած 3 յուլիս 1907.
Մեկմած է՝ ամգարծ կերպով դէպ ի իր մշտա-
կամ հայրենիքը, Մեծուշտ երկրորդ մէջ պսակ
մը կը տարուի իր գիւղում. այդ պսակիմ շուրջ
թող ըմկմայ, մնալով ամեղծ, իր շիրմաքարիմ
վրայ:

ՊՄԻ.